

Comentari bibliogràfic

BIBLIOGRAFIA SOBRE ESTRANGERIA I IMMIGRACIÓ

Ignasi Manrubia Costa*

Sumari

1. Introducció
2. Compilacions normatives i manuals de dret d'estrangeria
3. Comentaris normatius, tractats en la matèria i llibres d'actes de congressos i jornades
4. Anuaris, llibres bibliogràfics i revistes especialitzades
5. Publicacions de dret comparat sobre estrangeria i immigració
6. Temàtica principal tractada per la bibliografia sobre estrangeria i immigració
  - 6.1. L'estatut de drets i llibertats dels ciutadans estrangers
  - 6.2. La distribució competencial en matèria d'estrangeria i immigració
  - 6.3. Dret europeu sobre estrangeria i immigració
  - 6.4. El reagrupament familiar
  - 6.5. Procediments administratius d'estrangeria i tutela jurisdiccional dels ciutadans estrangers
  - 6.6. Les actuacions dels ens locals en matèria d'estrangeria i immigració
  - 6.7. El padró municipal
  - 6.8. El dret penal davant el fenomen de la immigració
  - 6.9. El dret del treball i de la Seguretat Social davant el fenomen de la immigració
  - 6.10. Els menors estrangers no acompanyats
7. Llocs web sobre estrangeria i immigració

---

* Ignasi Manrubia Costa, professor ajudant de dret administratiu de la Universitat Pompeu Fabra, Facultat de Dret, Àrea de Dret Administratiu, Edifici Roger de Llúria, Ramón Trias Fargas, 25-27, 08005 Barcelona, ignasi.manrubia@upf.edu.

Article rebut el 26.10.2009. Avaluació cega: 8.01.2010. Data d'acceptació de la versió final: 14.01.2010.

I. Introducció

Si bé en el passat el dret d'estrangeria es va estudiar, de manera generalitzada en el nostre país, com una disciplina pertanyent al dret internacional privat, en l'actualitat la doctrina majoritària rebutja aquesta categorització i assumeix que el dret d'estrangeria s'ocupa de relacions de dret públic de caràcter vertical entre un estranger i un estat (règim d'entrada, permanència, establiment, sortida i expulsió dels estrangers, i el seu estatut de drets i llibertats). Així, avui en dia, el règim d'estrangeria i el fenomen de la immigració són estudiats principalment per les diverses branques que formen el dret públic, amb una especial incidència de les perspectives constitucionalista i administrativista. D'altra banda, el dret d'estrangeria ha mantingut tradicionalment fortes vinculacions amb altres disciplines, com són el dret de la nacionalitat o el dret d'asil, fet que ha portat, sovint, a l'estudi conjunt d'aquestes matèries en una sola assignatura en els plans d'estudi de dret.

No hi ha dubte que l'interès en l'estudi del règim jurídic de l'estrangeria i la immigració s'accentua, en el nostre país, en els últims anys, coincidint amb l'increment dels fluxos migratoris,¹ la qual cosa explica l'important volum de bibliografia publicada recentment. Bona part d'aquesta literatura jurídica es caracteritza per enriquir l'estudi del règim normatiu amb una mirada interdisciplinària i incorpora elements d'anàlisi sociològica, política o de gestió pública.

Amb l'arribada de grans contingents d'estrangers al nostre país des de finals dels anys noranta, s'intensifica el debat sobre les formes de gestió de la immigració. Com a conseqüència, l'any 2000 té lloc una profunda revisió del nostre règim jurídic d'estrangeria, que a partir de llavors es caracteritza per la seva inestabilitat. En efecte, deixant de banda la magra regulació continguda a la Constitució espanyola (art. 13, 149.1.2 CE), la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, de drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, ja ha estat modificada, des de la seva aprovació, en quatre ocasions, per la Llei orgànica 8/2000, de 22 de desembre; Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre; Llei orgànica 14/2003, de 20 de novembre, i Llei orgànica 2/2009, d'11 de desembre.²

---

1. El 31 de desembre de 2000, la xifra d'estrangers amb residència al nostre país era de 895.720 persones, mentre que el 30 de juny de 2009 el nombre havia augmentat fins a 4.625.191 persones.

2. Aquesta reforma respon, fonamentalment, a la necessitat d'adaptar la normativa d'estrangeria a un seguit de sentències del Tribunal Constitucional (STC 236/2007, 259/2007 i 265/2007), i de transposar al dret intern les previsions de diverses directives europees. A nivell reglamentari, el

Complementant la normativa en la matèria, els plans d'immigració s'han erigit en un instrument fonamental en la definició de les polítiques de gestió de la immigració. Entre els més destacats actualment vigents podem citar, a escala estatal, el Plan Estratégico de Ciudadanía e Integración (2007-2010), aprovat pel Consell de Ministres el dia 16 de febrer de 2007;³ a escala autonòmica, el Pla de ciutadania i immigració: 2005-2008, aprovat pel Govern de la Generalitat el 28 de juny de 2005;⁴ i a escala municipal, el Pla de treball per a la immigració 2008-2011, aprovat el 24 d'octubre de 2008 en el si de la Comissió Política d'Immigració de l'Ajuntament de Barcelona.⁵ A escala europea, cal tenir present el Programa de La Haia: consolidació de la llibertat, la seguretat i la justícia a la Unió Europea (2005/C 53/01), de l'any 2005, així com el Pacte europeu sobre immigració i asil, de l'any 2008.

2. Compilacions normatives i manuals de dret d'estrangeria

Tots aquests canvis normatius en la matèria han obligat a una constant revisió de les compilacions normatives⁶ i dels manuals d'estrangeria⁷ per evitar la seva

---

vigent Reial decret 2393/2004, de 30 de desembre, ha estat modificat en tres ocasions, pels reials decrets 1019/2006, de 8 setembre; 240/2007, de 16 de Febrer; i 1162/2009, de 10 de juliol.

3. Vegeu també l'anterior Programa Global de Regulación y Coordinación de la Extranjería y la Inmigración (GRECO) 2001-2004, aprovat pel Consell de Ministres el 30 de març de 2001 (BOE, 27 abril 2001).

4. Vegeu també els anteriors Pla interdepartamental d'immigració: 1993-2000, aprovat pel Govern de la Generalitat el 23 de setembre de 1999, i el II Pla interdepartamental d'immigració: 2001-2004, aprovat pel Govern el 18 de juliol de 2001. Cal citar, també, el Pacte nacional per a la immigració, signat el 19 de desembre de 2008, pel Govern de la Generalitat, juntament amb els grups parlamentaris, entitats municipalistes, agents econòmics i socials i els membres de la Taula de Ciutadania i Immigració en representació del teixit associatiu vinculat amb la gestió de la immigració.

5. Aquest pla de treball és una actualització de les mesures previstes al Pla municipal d'immigració de Barcelona de l'any 2002. Paral·lelament, l'Ajuntament de Barcelona ha decidit impulsar l'aprovació del Pla Barcelona Interculturalitat durant l'any 2009.

6. Podem citar les següents, en la darrera edició disponible: *Legislación sobre extranjeros*, 14a ed., Madrid: Civitas, 2009; *Legislación de extranjeros*, 3a ed., Madrid: BOE, 2009; Esplugues Mota, Carlos i Lorenzo Segrelles, Manuel, *Legislación de extranjería*, 4a ed., València: Tirant lo Blanch, 2009; Martín Arribas, Juan José, *Código de los extranjeros*, 3a ed., Cizur Menor: Aranzadi, 2009; D. A., *Legislación de nacionalidad y de extranjería*, 1a ed., València: Tirant lo Blanch, 2009.

7. Entre d'altres, destaquen els següents: Abarca Junco, Ana Paloma; Alonso-Olea García, Belén; Martín Dégano, Isidoro i Vargas Gómez-Urrutia, Marina, *Inmigración y extranjería*, Madrid: Collex, 2008; Aguero Navarro, P. i Álvarez Rodríguez, A., *Curso práctico de derecho de extranjería*. 10a ed., Valladolid: Lex Nova, 2009; Carrascosa González, Javier, *Curso de nacionalidad y extranjería*,

ràpida desactualització. Al costat dels manuals, amb un enfocament més teòric, han proliferat els tractats pràctics sobre estrangeria, adreçats principalment a l'exercici de l'advocacia.⁸

3. Comentaris normatius, tractats en la matèria i llibres d'actes de congressos i jornades

Tal com s'ha comentat, l'aprovació de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, va redefinir el règim jurídic de l'estrangeria al nostre país.⁹ Aquest fet va motivar la publicació d'un seguit de treballs que tenen per objecte el comentari sistemàtic de la nova normativa, entre els quals podem citar els següents: Aja, Eliseo; Aparicio, Marcos; Cabellos, M. A.; Díez, Laura i Roig, Eduard, *La nueva regulación de la inmigración en España*, València: Institut de Dret Públic - Tirant lo Blanch, 2000; Alonso Olea, M., *Apuntes sobre las leyes de extranjería del año 2000*, Madrid: Civitas, 2001; Álvarez-Cienfuegos Suárez, José M. (dir.), *Reflexiones sobre la nueva Ley de extranjería*, *Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 8, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2001; López-Muñoz Goñi, Miguel, *La nueva Ley de extranjería*, 4a ed., Madrid: Colex, 2006; Moya Escudero, Mercedes (coord.), *Comentario sistemático a la Ley de extranjería*, Granada: Comares, 2001; Santolaya Machetti, P. (coord.), *Comentarios a la nueva Ley de extranjería*, Valladolid: Lex Nova, 2000. Sobresurten, per l'ambició dels treballs, les obres coordinades per Moya Escudero i Santolaya Machetti. Paral·lelament als comentaris a la llei, també es publiquen una sèrie de comentaris a les normes reglamentàries que la

---

2a ed., Madrid: Colex, 2008; Espinar Vicente, José M., *La nacionalidad y extranjería en el sistema jurídico español*, Madrid: Civitas, 1994; Espinar Vicente, José M., *Extranjería e inmigración en España: análisis crítico de su regulación jurídica*, Madrid: J. M. Espinar, 2006; Esplugues Mota, Carlos; Palao Moreno, Guillermo i Lorenzo Segrelles, Manuel, *Nacionalidad y extranjería*, 3a ed., València: Tirant lo Blanch, 2006; Ortega Martín, Eduardo, *Manual de Derecho de Extranjería*, 3a ed., Madrid: Europea de Derecho, 2005; Ortega Martín, Eduardo, *Manual práctico de derecho de extranjería. Obra actualizada al Real Decreto 864/2001, de 20 de julio*, 1a ed., Madrid: Europea de Derecho, 2001.

8. Destaca el *Tratado práctico de los procesos de extranjería* (3 vol.), de Conde-Pumpido, C.; Córdoba, D.; De Mateo, F. i Sanz, J.D., Barcelona: Bosch, 2002. Altres obres en aquesta línia són: López-Muñoz Goñi, Miguel, *La nueva Ley de extranjería. Guía práctica y jurisprudencia*, 3a ed., Madrid: Colex, 2005; i Ortega Giménez, A., *Formularios de nacionalidad y extranjería*, Madrid: Grupo Difusión, 2008.

9. Per a més informació sobre les proposicions de llei que van donar lloc a la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, vegeu l'estudi de D. A., «Las proposiciones de Ley de reforma de la Ley de extranjería», *Actualidad Administrativa*, núm. 41, novembre 1999, p. 1123-1170.

despleguen, entre els quals destaca l'obra coordinada per Margarita Ramos Quintana i Gloria Rojas Rivero, *Comentarios al Reglamento de extranjería*, Valladolid: Lex Nova, 2007.¹⁰

D'altra banda, cal citar un conjunt de publicacions que, en un intent de sistematització, tracten d'identificar i estudiar de manera autònoma els diferents problemes que planteja el fenomen de la immigració i la posició jurídica de l'estranger. Es tracta tant d'autèntics tractats en la matèria com de números monogràfics de revistes jurídiques especialitzades. Entre molts d'altres, destaca l'extensa obra col·lectiva coordinada per Salomé Adroher i Pilar Charro (*La inmigración*, Barcelona: Bosch, 1995), precursora d'altres de similars característiques i completament actualitzades, com les coordinades per Manuel Balado (*Inmigración, estado y derecho*, Barcelona: Bosch, 2008) o Alberto Palomar Olmeda (*Tratado de extranjería. Aspectos civiles, penales, administrativos y sociales. Incluye CD-ROM con jurisprudencia y formularios*, 3a ed., Cizur Menor: Aranzadi, 2007).¹¹

---

10. Altres comentaris als successius reglaments d'extranjería: Alonso Burón, José Carlos i Sánchez-Rodas Navarro, Cristina (coord.), *Aspectos puntuales del nuevo Reglamento de extranjería*, Murcia: Laborum, 2005; Benlloch Sanz, Pablo i Flores Jiménez, Fernando, «El nuevo Reglamento de extranjería. ¿Una ampliación de derechos?», *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 47, 1997, p. 113-134; Martín Martín, Jaime, «Análisis de las principales novedades del actual Reglamento de extranjería», *Revista de Derecho Migratorio y Extranjería*, núm. 9, 2005, p. 87-131; Mercader Iguina, Jesús i Tolosa Tribiño, César, «Problemas y lagunas del Reglamento de ejecución de la Ley Orgánica sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social», *Relaciones Laborales*, núm. 22, 2001, p. 321-358.

11. Es distingeixen, per la seva qualitat, les obres següents: Aja, Eliseo i Arango, Joaquín (ed.), *Veinte años de inmigración en España: perspectivas jurídica y sociológica: 1985-2004*, Barcelona: CIDOB, 2006; Álvarez Conde, Enrique i Pérez Martín, Elena (coord.), *Estudios sobre Derecho de Extranjería*, Madrid: Instituto de Derecho Público, Universidad Rey Juan Carlos, 2005; Álvarez-Cienfuegos Suárez, José María (coord.), *Reflexiones sobre la nueva Ley de extranjería. Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 8, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2001; Argullol i Murgadas, Enric (dir.), *Inmigración y transformación social en Cataluña. Volumen II. Estudio jurídico comparado*, Bilbao: Fundación BBVA-IEA, 2007; Cabeza Pereiro, Jaime i Mendoza Navas Natividad (coord.), *Tratamiento jurídico de la inmigración*, Albacete: Bomarzo, 2008; Fernández Le Gal, Annaick i García Cano, Sandra (dir.), *Inmigración y derechos de los extranjeros*, Córdoba: Universidad de Córdoba, 2005; Méndez Canseco, José Félix (coord.), *Extranjería. Manuales de Formación Continuada 39, 2006*, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2007; Moreno Díaz, José Antonio i Linde Paniagua, Enrique (coord.), *Inmigración, extranjería y asilo*, Madrid: Colex, 2005; Pastor Antolín, Jesús (coord.), *Globalización y migraciones hoy: diez años de continuos desafíos*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 2002; Peces Morate, Jesús Ernesto (dir.), *Inmigración y Derecho. Estudios de Derecho judicial 41, 2002*, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2002; Presno Linera, Miguel Ángel (coord.), *Extranjería e inmigración: aspectos jurídicos y socioeconómicos*, València: Tirant lo Blanch, 2004; Pomed Sánchez, Luis Alberto i Ruiz de Huidobro de Carlos, José María (coord.), *Regulación legal de la extranjería e inmigración en España*, Madrid: Universidad Pontificia de Comi-

Finalment, no podem deixar de banda les publicacions que recullen les intervencions i les ponències presentades en alguns dels nombrosos seminaris i jornades sobre estrangeria i immigració.¹²

4. Anuaris, llibres bibliogràfics i revistes especialitzades

Atès el dinamisme del fenomen migratori i de la seva resposta normativa, resulten de gran valor les publicacions anuals en la matèria, que ofereixen una radiografia actualitzada de la situació, tant a escala sociològica com jurídica. Entre d'altres, sobresurten l'*Anuari de l'estat de la immigració a Catalunya*, publicat per la Fundació Jaume Bofill des del 1999, i les dues edicions de l'anuari dirigit per Eliseo Aja i Joaquín Arango (*Anuario de inmigración y políticas de inmigración en España. La inmigración en España en 2006*, Barcelona: Ed. Bellaterra, 2007; *Anuario de la inmigración en España. La inmigración en la encrucijada*, Barcelona: Ed. Bellaterra, 2008).¹³ De la mateixa manera, per orientar-se en l'extens mar de literatura sobre immigració publicada en els darrers anys, poden resultar útils els reculls de bibliografia¹⁴ i els comentaris bibliogràfics inclosos a les revistes especialitzades.

---

llas, 2006; Velasco Caballero, Francisco (ed.), *Revista Aragonesa de Administración Pública*, núm. 6, 2003. *Ciudadanía e inmigración*; Sánchez Jiménez, M. Ángeles (coord.), *Derecho de extranjería. Un análisis legal y jurisprudencial del régimen jurídico del extranjero en España (jurisprudencia y formularios)*, Múrcia: Ed. DM, 2005.

12. Aparicio Wilhelmi, Marco; Illamola Dausà, Mariona; Moya Malapeira, David i Rodera Sanz, Susana (coord.), *Las fronteras de la ciudadanía en España y en la Unión Europea. Actas del II y III Encuentro de jóvenes investigadores en derecho de inmigración y asilo*, Girona: Documenta Universitaria, 2006; D. A., *4t Congrés sobre la immigració a Espanya: ciutadania i participació*, Girona, del 10 al 13 de novembre de 2004, format en CD-ROM, Girona: Universitat de Girona, 2007; D. A., *Inmigració, autonomia i integració: Seminari*, Barcelona, 23 i 24 d'octubre de 2000. Barcelona: IEA - Institut Català de la Mediterrània, 2002; D. A., *Textos de las Jornadas Unión Europea, políticas de inmigración y Derechos Humanos (València, 26 y 27 de octubre de 2006)*, Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho, núm. 14, 2006; D. A., *Extranjería e inmigración. Actas de las IX Jornadas de la Asociación de Letrados del Tribunal Constitucional*, Madrid: Tribunal Constitucional, 2004; Fernández Sola, Natividad i Calvo García, Manuel, *Inmigración y derecho. Segundas Jornadas Derechos fundamentales y libertades fundamentales*, Zaragoza: Mira, 2001.

13. Amb un enfocament no estrictament jurídic, cal citar l'*Anuario estadístico de inmigración*, de la Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració; l'*Informe anual sobre el racismo en el Estado español*, de la Federació d'Associacions SOS Racisme, que ja ha arribat a la catorzena edició, i l'*Informe sobre la situación de la integración social de los inmigrantes y refugiados*, del Fòrum per a la Integració Social dels Immigrants.

14. Bardají Ruiz, Federico, *Literatura sobre inmigrantes en España*, Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración, núm. 13, Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2006; i *Diversitat i ciutadania. Bibliografia bàsica*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 2005.

En el nostre país destaquen tres revistes especialitzades en matèria d'estrangeria i immigració: la *Revista de Derecho Migratorio y de Extranjería*, de l'Editorial Lex Nova; amb un enfocament marcadament interdisciplinar, cal citar *Migraciones: Revista del Instituto Universitario de Estudio de las Migraciones*, de la Universidad Pontificia de Comillas; i, finalment, la *Revista Electrónica de Extranjería del Colegio de Abogados de Zaragoza*.

5. Publicacions de dret comparat sobre estrangeria i immigració

La manca de tradició immigratòria al nostre país ha afavorit la publicació de diversos estudis que han volgut donar a conèixer la normativa i les experiències d'altres estats, principalment europeus, en la matèria. Podem destacar les publicacions següents: Aja Fernández, Eliseo i Díez Bueso, Laura (coord.), *La regulación de la inmigración en Europa*, Colección Estudios Sociales La Caixa, núm. 17, Barcelona: Fundació La Caixa, 2005; Argullol i Murgadas, Enric (dir.), *Inmigración y transformación social en Cataluña. Volumen II. Estudio jurídico comparado*, Bilbao: Fundación BBVA-IEA, 2007; D. A., *Derecho de la inmigración y derecho de la integración: una visión múltiple: Unión Europea, Canadá, España, Quebec y Cataluña: Girona, 18 y 19 de enero de 2002*, Barcelona: IEA-Universitat de Girona, 2002; D. A., *Informe sobre dret comparat de la immigració (Alemanya, França, Itàlia, Regne Unit, Suècia i Unió Europea)*, al Pla interdepartamental d'immigració 2001-2004, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001; i Zapata Barrero, Ricard (coord.), *Immigració i autogovern*, Barcelona: Proa, 2007.

6. Temàtica principal tractada per la bibliografia sobre estrangeria i immigració

6.1. L'estatut de drets i llibertats dels ciutadans estrangers

L'ambigüïtat amb què la Constitució es refereix a l'estatut de drets i llibertats reconeguts als ciutadans estrangers (art. 13 CE) i la construcció d'una jurisprudència constitucional sobre això van motivar la publicació de diversos treballs sobre aquesta qüestió, abans fins i tot que el fenomen migratori adquirís l'extraordinària rellevància actual. Entre d'altres, podem citar el conegut article de Pedro Cruz Villalón, «Dos cuestiones de titularidad de derechos: los extranjeros; las personas jurídicas», a la *Revista Española de Derecho Constitucional*,

núm. 35, 1992, p. 63-84; i el llibre coordinat per Marc Carrillo López, *Els estrangers a Espanya*, Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1992.¹⁵

L'interès en la matèria, però, es dispara amb l'aprovació de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, i les successives reformes de caire restrictiu. Mereixen una atenció especial els treballs que es plantegen la constitucionalitat de la reforma operada per la Llei orgànica 8/2000, de 22 de desembre, amb què es van negar un conjunt de drets als estrangers en situació irregular. Un resum de les principals posicions doctrinals sobre això el trobem en el treball de José Casanova, *Drets fonamentals i Llei d'extranjería*, Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 2001. També incideixen sobre aquesta qüestió l'article de Camino Vidal Fueyo, «La nueva Ley de extranjería a la luz del texto constitucional», a la *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 62, 2001, p. 179-220; i l'enquesta «La Ley de extranjería y la Constitución», publicada a la revista *Teoría y Realidad Constitucional*, núm. 7, 1r semestre, 2001, p. 7-64.¹⁶

Les recents sentències del Tribunal Constitucional núm. 236/2007, 259/2007 i 265/2007 han alterat substancialment l'estatut de drets i llibertats dels ciutadans estrangers, en anul·lar diversos preceptes de la Llei d'extranjería. Aquestes

---

15. Vegeu, també, els treballs següents, anteriors a la Llei d'extranjería de l'any 2000: Borrajo Iniesta, I., «El status constitucional de los extranjeros», a *Estudios sobre la Constitución española: homenaje al Profesor Eduardo García de Enterría*, vol. II, Madrid: Civitas, 1991, p. 697-766; Freixes, Teresa i Remotti Carbonell, José Carlos, «Los derechos de los extranjeros en la Constitución española y en la jurisprudencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos», *Revista de Derecho Político*, núm. 44, 1998, p. 103-141; Ramazani, Sabbiti, «La extranjería y el respeto de los derechos humanos», *Revista Aragonesa de Administración Pública*, núm. extra 2, 1998, p. 193-231; Sagarra Trías, Eduard, *Los derechos fundamentales y las libertades públicas de los extranjeros en España. Protección jurisdiccional y garantías*, Barcelona: Bosch, 1991.

16. Resulten igualment d'interès les publicacions següents: Aragón, Manuel, «¿Es constitucional la nueva Ley de extranjería?», *Claves de la Razón Práctica*, núm. 112, 2001, p. 11-19; Cano Bueso, Juan, «Los derechos de los extranjeros en España: una perspectiva constitucional», *Revista de Derecho Político*, núm. 57, 2003, p. 147-167; Carrillo Salcedo, Juan Antonio (coord.), *La Ley de extranjería a la luz de las obligaciones de España en Derechos Humanos*, Madrid: Akal - Universidad Internacional de Andalucía, 2002; De Lucas, Javier; Mestre, Ruth; Peña, Salomé i Solanes, Ángeles, *Inmigrantes: una aproximación jurídica a sus derechos*, València: Germania, 2003; Goizueta Vértiz, Juana, *El derecho a la libre circulación y residencia en la Constitución española*, València: Institut de Dret Públic - Tirant lo Blanch, 2007; Marín Gámez, José Ángel, «Una visión de los derechos y garantías constitucionales de los extranjeros en España», *Revista de Derecho Político*, núm. 61, 2004, p. 37-78; Sánchez Barrilao, Juan Francisco, «Identificación documental de nacionales y extranjeros. Comentario a la STC 13/2001, de 29 de enero», *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 64, 2002, p. 217-238; Vidal Fueyo, Camino, *Constitución y extranjería: los derechos fundamentales de los extranjeros en España*, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2002.

novetats ja han estat incorporades i comentades a les publicacions següents: Aja, Eliseo (coord.), *Los derechos de los inmigrantes en España*, València: Institut de Dret Públic - Tirant lo Blanch, 2009; Vidal Fueyo, Camino, «La jurisprudencia del Tribunal Constitucional en materia de derechos fundamentales de los extranjeros a la luz de la STC 236/2007», *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 85, 2009, p. 353-379.

Els drets polítics i de participació dels ciutadans estrangers sempre han meregut una atenció especial per part de la doctrina, que els ha considerat un instrument adequat per afavorir la seva integració social. Tot i així, cal tenir en compte que el seu reconeixement s'ha vist dificultat pels límits establerts a l'article 13.2 de la Constitució. Aquesta qüestió ha estat abordada en diverses publicacions, tant des del punt de vista del dret positiu i de les formes de participació admeses en el nostre ordenament, com des d'un punt de vista de filosofia del dret, de manera destacada per De Lucas.¹⁷

De la mateixa manera, són diverses les publicacions que han tractat la qüestió del reconeixement i l'exercici dels drets socials per part dels estrangers, especialment el dret a l'assistència sanitària¹⁸ i el dret a l'educació. Tot i que l'impacte de la im-

---

17. Podem citar les publicacions següents en la matèria: Aja Fernández, Eliseo i Díez Bueso, Laura, «La participación política de los inmigrantes», *Puntos de Vista: Cuadernos del Observatorio de las Migraciones y la Convivencia Intercultural de la Ciudad de Madrid*, núm. 2, 2005; De Lucas Martín, Javier i Solanes Corella, Ángeles (coord.), *La igualdad en los derechos: claves de la integración*, Madrid: Dykinson, 2009; De Lucas Martín, Javier, «Ciudadanía: la jaula de hierro para la integración de los inmigrantes», a Zapata, Ricard, (coord.), *Inmigración y procesos de cambio: Europa y el Mediterráneo en el contexto global*, Barcelona: Icaria, 2004, p. 215-236; D. A., *Los derechos de participación como elemento de integración de los inmigrantes. Informes 2008. Economía y Sociedad*, Bilbao: Fundación BBVA, 2008; Massó Garrote, Marcos Francisco, *Los derechos políticos de los extranjeros en el Estado nacional: los derechos de participación política y el derecho de acceso a funciones públicas*, Madrid: Cólex, 1997; Rodríguez-Drincourt Álvarez, Juan, *Los derechos políticos de los extranjeros*, Madrid: Civitas, 1997.

18. La Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, i la Llei 16/2003, de 28 de maig, de cohesió i qualitat del Sistema Nacional de Salut, van culminar el procés d'universalització de l'assistència pública sanitària, eliminant les diferències de tracte entre espanyols i estrangers. Vegeu, entre d'altres: Alonso Espinosa, Carlos Alberto, «Estrangers i dret a la salut. Dret o tolerància?», *Autonomies: Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 30, 2004, p. 63-81; Álvarez Cortés, Juan Carlos, «Los beneficiarios del derecho a asistencia sanitaria en la Ley de extranjería», *Relaciones Laborales*, núm. 4, 2001, p. 365-398; De Val Tena, Ángel Luis, «El derecho de los extranjeros a la protección de la salud», *Revista Española de Derecho del Trabajo*, núm. 109, 2002, p. 45-77; Losada González, Herminio, «Prestaciones sanitarias y de Seguridad Social», *Revista Aragonesa de Administración Pública*, núm. extra 6, 2003. *Ciudadanía e inmigración*, p. 231-258; Sánchez-Urán Azaña, Yolanda, «Extranjeros y derecho a la asistencia sanitaria», a Alonso Olea, M. i Montoya Melgar, A. (ed.), *Jurisprudencia constitucional sobre trabajo y seguridad social*, Tomo XVIII, Madrid: Civitas, 2001.

migració sobre el nostre sistema educatiu ha estat estudiat principalment des de la pedagogia, alguns aspectes han estat objecte d'anàlisi jurídica. Cal destacar els treballs sobre la titularitat del dret a l'educació dels estrangers i l'accés dels estrangers a les diferents opcions d'oferta formativa,¹⁹ així com els dedicats a estudiar la concentració d'alumnat estranger en determinats centres educatius.²⁰

6.2. La distribució competencial en matèria d'estrangeria i immigració

La taxativitat amb què la Constitució reserva a l'Estat la competència exclusiva sobre immigració i estrangeria (art. 149.1.2 CE) semblaria fer estèril qualsevol debat competencial sobre la matèria. No obstant això, la realitat ha posat de manifest que el fenomen de la immigració té una innegable incidència sobre les competències autonòmiques i locals, en especial sobre els aspectes relatius a la integració dels estrangers, la qual cosa ha generat un interessant debat sobre els límits del títol competencial atribuït a l'Estat. Paral·lelament, la normativa d'estrangeria ha permès, progressivament, una major implicació de comunitats autònomes i ens locals en les tasques de gestió dels fluxos migratoris, procés en el qual podem emmarcar el recent traspass a la Generalitat, d'acord amb l'Estatut d'autonomia (art. 138.2 EAC), de determinades funcions relacionades amb l'autorització inicial de treball (RD 1463/2009, de 18 de setembre).

Tot això ha generat un creixent interès doctrinal en el debat competencial sobre la matèria, que s'ha vist accentuat amb les darreres reformes estatutàries. Un dels primers treballs en tractar aquesta qüestió va ser l'interessant article d'Eliseo Aja i Eduard Roig, «Immigració i autonomia», publicat a *El Clip*,

---

19. Moya Malapeira, David, «El acceso de los jóvenes inmigrantes a la formación laboral. Un balance tras la STC 236/2007 y la reforma legal de la formación post-obligatoria», *Migraciones*, núm. 25, 2009; Embid Irujo, Antonio, «Minorías sociales y derecho a la educación. Consideración especial de los extranjeros y su acceso y permanencia en la universidad», *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 123, 2004, p. 375-398.

20. Vegeu Ponce Solé, Juli, *Segregación escolar e inmigración. Contra los guetos escolares: derecho y políticas públicas urbanas*, Foro Inmigración y Ciudadanía, núm. 16, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2007. Des d'una perspectiva sociològica i estadística, les concentracions d'alumnat estranger han estat estudiades a Benito, Ricard i González, Isaac, *Procesos de segregación escolar a Catalunya*, Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2007. La magnitud d'aquest fenomen ha fet que hagi estat objecte d'atenció en el marc d'informes extraordinaris del Síndic de Greuges (*La segregación escolar a Catalunya. Informe extraordinari del Síndic de Greuges*, 2008) i del Defensor del Pueblo (*Defensor del Pueblo. La escolarización del alumnado de origen inmigrante en España: análisis descriptivo y estudio empírico*. Madrid: Defensor del Pueblo, 2003).

núm. 8, 2000. Altres publicacions de referència més recents són: Aja Fernández, Eliseo; Montilla, J. A i Roig Molés, Eduard (coord.), *Las comunidades autónomas y la inmigración*, València: Institut de Dret Públic - Tirant lo Blanch, Barcelona, 2006; Montilla Martos, José Antonio, «Inmigración», a Balaguer Callejón, Francisco (dir.), *Reformas estatutarias y distribución de competencias*, Sevilla: Instituto Andaluz de Administración Pública, 2007, p. 675-692; Santolaya Machetti, Pablo, «Extranjería y nuevos estatutos de autonomía», *Revista d'Estudis Autonòmics i Federals*, núm. 4, 2007, p. 159-184.²¹

6.3. Dret europeu sobre extranjería i immigració

Des de l'aprovació del Tractat d'Amsterdam de 1997 hem assistit a un progressiu i imparable procés de comunitarització de les polítiques d'extranjería i immigració, una matèria que tradicionalment estava reservada als estats per la seva vinculació amb el nucli dur de la sobirania. Sobre la base de les competències recollides en el títol 4 TCE, i com a condició necessària per garantir la lliure circulació dins el territori de la Unió Europea, les institucions europees han aprovat, en els darrers anys, un conjunt de normes i plans en matèria d'extranjería, immigració i asil, que han tingut una forta incidència sobre les legislacions nacionals. Atesa l'extraordinària rellevància d'aquest procés, no estranya l'atenció que li han dispensat els estudiosos del dret comunitari i l'abundant literatura jurídica.

Destaquen les publicacions del Centre d'Estudis Internacionals de Barcelona (CIDOB), de la *Revista de Derecho Migratorio y de Extranjería* i de la *Revista*

---

21. També cal esmentar, per ordre alfabètic: Aja Fernández, Eliseo, «Las funciones de las Comunidades Autónomas en el ámbito de la inmigración», a D. A., *Informe Comunidades Autónomas 1999*, Barcelona: Institut de Dret Públic, 2000; Blázquez Rodríguez, Irene, «Facultades competenciales y funciones de las Comunidades Autónomas en inmigración: un análisis desde las estrategias fijadas por la Unión Europea», *Revista de Derecho Constitucional Europeo*, núm. 10, 2008, p. 275-310; Díez Bueso, Laura, «El marco competencial de la inmigración», *Revista Aragonesa de Administración Pública*, núm. extra 6, 2003, *Ciudadanía e inmigración*, p. 177-202; Montilla Martos, José Antonio, «Inmigración y Comunidades Autónomas», a Aja, Eliseo i Arango, Joaquín (coord.), *Veinte años de inmigración en España. Perspectivas jurídica y sociológica*, Barcelona: Fundació CIDOB, 2006; Roig Molés, Eduard, «Autonomía e inmigración: competencias y participación de las Comunidades Autónomas y los entes locales en materia de inmigración», *Anuario de Derecho Constitucional y Parlamentario*, núm. 14, 2002, p. 198-238; Santolaya Machetti, Pablo, «Las competencias autonómicas en extranjería en los proyectos de reforma de los Estatutos valenciano y catalán», a Ruiz-Rico Ruiz, Gerardo (coord.), *La reforma de los Estatutos de Autonomía. Actas del IV Congreso Nacional de la Asociación de Constitucionalistas de España*, València: Tirant lo Blanch, 2006, p. 275-290.

de *Derecho Comunitario Europeo*, que fan un seguiment constant de les novetats en la matèria a escala europea. Fora del nostre país, cal tenir presents el *Migration News Sheet*, editat pel Migration Policy Group, i l'*European Journal of Migration and Law*, editat per Kluwer.

També podem esmentar, entre molts d'altres, els treballs següents: Álvarez Rodríguez, Aurelia, *La transposición de directivas UE sobre inmigración. Las directivas de reagrupación familiar y de residentes de larga duración*, Barcelona: Documentos CIDOB Migraciones, núm. 8, 2006; Forner i Delaygua, Joaquim Joan (coord.), *Fronteras exteriores de la UE e inmigración a España: Relaciones internacionales y derecho*, València: Tirant lo Blanch, 2007; Martín y Pérez de Nanclores, José, *La inmigración y el asilo en la Unión Europea. Hacia un nuevo espacio de libertad, seguridad y justicia*, Madrid: Colex, 2002; Terrón i Cusí, Anna (coord.), *Ciudadanía europea e inmigración*, núm. 53 de la *Revista CIDOB d'Affers Internacionals*, 2001; *Revista de Derecho Constitucional Europeo*, núm. 10, 2008; i *La Europa social. La Europa de la solidaridad i La Unión Europea como espacio de libertad, seguridad y justicia*, núm. 5, 2003 i núm. 10, 2006, respectivament, de la *Revista de Derecho de la Unión Europea*.

6.4. El reagrupament familiar

Diverses publicacions han abordat la qüestió del règim jurídic del reagrupament familiar dels estrangers, que ha estat objecte de regulació a escala europea (Directiva 2003/86/CE), i d'alguna reforma de caràcter restrictiu a escala estatal (Llei orgànica 8/2000, de 22 de desembre, i Llei orgànica 14/2003, de 20 de novembre).²²

---

22. Entre d'altres, podem esmentar les publicacions següents: Álvarez Rodríguez, Aurelia, «Derecho a residir en España de los ascendientes de los no nacionales: de la flexibilidad de la jurisprudencia del TJCE y del TS a la rigidez de la normativa vigente y futura», *Revista de derecho migratorio y extranjería*, núm. 9, 2005, p. 9-43; García Rodríguez, Isabel, *Matrimonio e inmigración: el control del consentimiento matrimonial en la reagrupación familiar*, Madrid: Colex, 2008; Quirós Fons, Antonio, *La familia del extranjero*, València: Tirant Lo Blanch, 2008; Santolaya Machetti, Pablo, *El derecho a la vida familiar de los extranjeros*, València: Institut de Dret Públic - Tirant lo Blanch, 2004; Vargas Gómez-Urrutia, Marina, *La reagrupación familiar de los extranjeros en España: normas de extranjería y problemas de derecho aplicable*, Cizur Menor: Aranzadi, 2006; Vargas Gómez-Urrutia, Marina, «La reagrupación familiar de los extranjeros en el derecho comunitario de la inmigración. Algunas contradicciones en las esferas de la libre circulación de personas en el derecho comunitario», a Calvo Caravaca, Alfonso Luis, *El derecho de familia ante el siglo XXI: aspectos internacionales*, Madrid: Colex, 2004, p. 819-844.

6.5. Procediments administratius d'extranjería i tutela jurisdiccional dels ciutadans estrangers

Les especialitats dels procediments administratius previstos en la legislació d'extranjería han merescut certa atenció per part de la doctrina.²³ Això no obstant, l'interès principal s'ha centrat en els procediments que poden finalitzar amb l'expulsió, la devolució o el retorn d'un ciutadà estranger, que han estat estudiats, preferentment, des d'una perspectiva tuitiva.²⁴

Igualment, la doctrina ha parat una atenció especial a la qüestió de la tutela jurisdiccional dels ciutadans estrangers i, en concret, a l'adopció de mesures cautelars en el marc d'un procés judicial, possibilitat limitada per l'excepcional i expeditiu règim d'execució de les resolucions d'expulsió tramitades pel procediment preferent.²⁵

---

23. Podem citar, entre d'altres, les publicacions següents: Añón Roig, María José, «Igualdad y especialidad en el procedimiento administrativo de extranjería», *Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho*, núm. 14, 2006; Arana García, Estanislao, «La huida del Procedimiento Administrativo Común y sus garantías en la Ley Orgánica 14/2003 de Extranjería», *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 122, 2004, p. 175-198; Gámez, Manuel i Ureña Salcedo, Juan Antonio, «La vinculación del Estado a sus normas básicas y la ruptura de la uniformidad en los procedimientos administrativos de extranjería», *Revista General de Derecho Administrativo*, núm. 7, 2004.

24. Chueca Sancho, Ángel, *La expulsión de extranjeros en la Convención Europea de Derechos Humanos*, Zaragoza: Egido, 1998; Enériz Olaechea, Francisco Javier, «Los procedimientos administrativos de expulsión, devolución y retorno de extranjeros», a Alenza García, José Francisco i Razquin Lizarraga, José Antonio (coord.), *Organización y procedimientos administrativos: libro homenaje al profesor Francisco González Navarro*, Cizur Menor: Aranzadi, 2007, p. 589-624; Moya Malapeira, David, «La devolución de extranjeros en el ordenamiento jurídico español», *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 62, 2002, p. 189-262; Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans (OSPDH), *Primer informe sobre los procedimientos administrativos de detención, internamiento y expulsión de extranjeros en Cataluña*, Universitat de Barcelona, octubre 2003; Rodríguez González, María del Pino, «Expulsión versus devolución en la vigente Ley sobre Derechos y Libertades de los Extranjeros en España y su integración social», *Justicia Administrativa*, núm. 21, 2003, p. 21-52; Velasco Caballero, Francisco, «Expulsión administrativa, devolución, retorno y otras salidas obligatorias», *Revista Aragonesa de Administración Pública*, núm. extra 6, 2003, *Ciudadanía e inmigración*, p. 301-340.

25. Cadenas Cortina, Cristina Concepción, *Posición del extranjero en el proceso contencioso-administrativo*, *Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 23, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2005; Domínguez Luis, Carlos i Nieto Menor, Miguel, «La suspensión de la ejecución de las resoluciones de denegación de entrada y retorno de extranjeros», *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 118, 2003, p. 267-290; Peces Morate, Jesús Ernesto, «Garantías jurisdiccionales para los extranjeros. Medidas cautelares en el proceso», *Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 8, 2001; Pomed Sánchez, Luis Alberto, «La efectividad de la tutela judicial de los extranjeros», *Revista Aragonesa de Administración Pública*, núm. extra 6, 2003, *Ciudadanía e inmigración*, p. 341-370; Tornos Mas, Joaquín, «La tutela cautelar en sectores específicos del Derecho Público: extranjería,

6.6. Les actuacions dels ens locals en matèria d'estrangeria i immigració

Tot i tenir un protagonisme molt limitat en els procediments previstos a la Llei d'estrangeria, els municipis, com a administració més propera al ciutadà, són el poder públic que ha tingut un contacte més directe, i sovint conflictiu, amb el fenomen de la immigració. L'arribada d'un contingent important de ciutadans estrangers a molts municipis, sense un augment significatiu dels recursos disponibles per fer-hi front, ha suposat un gran repte per als governs locals i per a la convivència ciutadana. Des d'un punt de vista jurídic, el fenomen de la immigració ha obert interessants debats al voltant de les competències municipals en la matèria, el contingut, l'organització i el finançament dels serveis públics, les implicacions en l'urbanisme i l'habitatge, i les formes de participació ciutadana.

Entre la pluralitat de treballs sobre la qüestió, podem destacar: Aguado i Cudolà, Vicenç, «L'aplicació del marc jurídic de la immigració a les administracions locals: un primer balanç» (I) i (II), *Quaderns de Dret Local*, núm. 0 i 1, 2002; Mir i Bagó, Josep, *La legislació d'estrangeria i l'Administració local*, Barcelona: CRID - Diputació de Barcelona, 2001; Rojo Torrecilla, Eduardo i Camós Victòria, Ignasi. *Informe sobre les competències municipals en matèria d'immigració i la incidència de la legislació d'estrangeria sobre els municipis*, Barcelona: Àrea d'Igualtat i Ciutadania de la Diputació de Barcelona, 2005.²⁶

---

materia tributaria, función pública», a Baño León, José M. i Climent Barberà, Juan (coord.), *Nuevas perspectivas del Régimen Local. Estudios en homenaje al Profesor José M.ª Boquera Oliver*, València: Tirant lo Blach, 2002, p. 213-254; Villagómez Cebrián, Alfonso José, «Control judicial de actos administrativos afectantes a situaciones de los extranjeros», *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 109, 2001, p. 123-130.

26. Vegeu també D. A., *Immigració i Govern local: experiències i reptes*, Barcelona: CIDOB, 2007; Mir i Bagó, Josep, «Municipios e inmigración: los ayuntamientos ante la nueva Ley de extranjería: participación política y derechos sociales», *Anuario del Gobierno local* 2001, p. 145-178; Nadal, Mónica; Oliveres, Rosa i Alegre, Miquel Àngel *Las actuaciones municipales en Cataluña en el ámbito de la inmigración*, Documents Pi Sunyer 16, 2002, Fundació Pi Sunyer; Moya Malapeira, David, «Els informes municipals d'arrelament social i disponibilitat d'habitatge adequat expedits als estrangers extracomunitaris: el paper a Catalunya de l'Oficina del Padró Municipal», *Quaderns de Dret Local*, núm. 17, 2008, p. 134-151; Ponce Solé, Juli, «Societat pluricultural i administracions locals: immigració, diversitat i convivència a les ciutats. Reflexions jurídiques», *Quaderns de Dret Local*, núm. 11, 2006, p. 36-64; Ponce Solé, Juli, «Immigració, religió i dret urbanístic», *Quaderns de Dret Local*, núm. 3, 2003, p. 55-70.

6.7. El padró municipal

Des de l'aprovació de la Llei d'estrangeria de l'any 2000, el padró municipal va adquirir un paper rellevant en la gestió de la immigració, d'una banda, perquè constitueix un requisit indispensable per poder accedir a determinats drets i, d'una altra, perquè s'erigeix en l'instrument més fiable per comptabilitzar el nombre d'estrangers residents al nostre país, tant regulars com irregulars, així com la seva distribució territorial.

Les successives reformes de la Llei d'estrangeria van limitar el seu paper en el reconeixement de drets (Llei orgànica 8/2000, de 22 de desembre) i van tractar de perfeccionar els mecanismes per mantenir actualitzada la informació (Llei orgànica 14/2003, de 20 de novembre). Així mateix, van incorporar un controvertit conjunt de previsions sobre cessió de dades sense consentiment de la persona afectada.²⁷

De totes aquestes qüestions, i d'algunes altres, se n'ocupen un seguit de treballs, entre els quals hem de destacar els recents informes del Síndic de Greuges i la Fundació Pi i Sunyer sobre la gestió municipal de l'empadronament, que conjuguen l'estudi dels principals problemes jurídics en la matèria amb una anàlisi estadística de gran valor documental (*La gestió municipal de l'empadronament dels immigrants. Informe extraordinari del Síndic de Greuges*, 2008; i D. A., *Informe Pi i Sunyer sobre la gestió municipal de l'empadronament dels immigrants*).²⁸

---

27. Aquestes previsions van ser impugnades davant del Tribunal Constitucional en el recurs presentat pel Parlament Basc el 19 de febrer de 2004, encara pendent de resolució. Respecte a això, vegeu Solanes Corella, Ángeles i Cardona Rubert, Belén, *Protección de datos personales y derechos de los extranjeros inmigrantes*, València: Tirant lo Blanch, 2005.

28. Igualment, mereixen atenció els treballs següents: Aguado i Cudolà, Vicenç, «Hacia una nueva población municipal: el padrón como instrumento para la realización de políticas públicas y para el ejercicio de derechos de españoles y extranjeros», *Anuario del Gobierno Local 2003*, p. 195-240; Díez Bueso, Laura, «La gestió municipal de l'empadronament dels immigrants a Catalunya», a Larios, María Jesús i Nadal, Mònica (dir.), *L'etat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*, Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2008; Ezquerro Huerva, Antonio, «Extranjería y régimen local: la inscripción de los extranjeros en el padrón municipal de habitantes», *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 140, 2008, p. 685-726; Solanes Corella, Ángeles, «La realidad local de la inmigración: el padrón municipal como forma de integración», *Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho*, núm. 10, 2004.

6.8. El dret penal davant el fenomen de la immigració

Des de la perspectiva del dret penal, bona part de la literatura sobre immigració centra la seva atenció en l'estudi dels delictes de tràfic il·legal de persones, i la promoció o l'afavoriment de la immigració clandestina. El delicte de contractació il·legal d'estrangers i la controvertida regulació de la substitució de penes i mesures de seguretat per l'expulsió, també han rebut atenció per part de la doctrina (art. 89 i 108 CP).²⁹

6.9. El dret del treball i de la Seguretat Social davant el fenomen de la immigració

La gran majoria dels estrangers que arriben al nostre país, ja sigui legalment o de manera irregular, ho fan amb la intenció de treballar-hi. Aquesta dada explica, per si mateixa, l'extraordinària atenció que han rebut els aspectes laborals del règim d'estrangeria i immigració per part del dret del treball i de la Seguretat Social.³⁰

---

29. D. A., *El extranjero en el Derecho Penal español sustantivo y procesal (Adaptado a la nueva Ley Orgánica 4/2000)*, Manuales de Formación Continuada 5, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2000; Faraldo Cabana, Patricia (dir.), *Derecho penal de excepción. Terrorismo e inmigración*, València: Tirant lo Blanch, 2007; Guardiola Lago, María Jesús, *El tráfico de personas en el Derecho Penal español*, Cizur Menor: Aranzadi, 2007; Laurenzo Copello, Patricia (coord.), *Inmigración y derecho penal: bases para un debate*, València: Tirant lo Blanch, 2002; Martín Pallín, José Antonio (coord.), *Extranjeros y derecho penal, Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 4, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2003; Martínez Escamilla, Margarita, *La inmigración como delito. Un análisis político-criminal, dogmático y constitucional del tipo básico del art. 318 bis CP*, Barcelona: Atelier, 2007; Mayordomo Rodrigo, Virginia, *El delito de tráfico ilegal e inmigración clandestina de personas*, Madrid: Iustel, 2008; Pérez Cepeda, Ana Isabel, *Globalización, tráfico internacional ilícito de personas y derecho penal*, Granada: Comares, 2004; Pérez Alonso, Esteban, *Tráfico de personas e inmigración clandestina. Un estudio sociológico, internacional y jurídico-penal*, València: Tirant lo Blanch, 2008; Rodríguez Mesa, María José i Ruiz Rodríguez, Luis Ramón, *Inmigración y sistema penal. Retos y desafíos para el siglo XXI*, València: Tirant lo Blanch, 2006; Zugaldía Espinar, José Miguel, *El Derecho Penal ante el fenómeno de la inmigración*, València: Tirant lo Blanch, 2007.

30. Tot i la dificultat per seleccionar els treballs més destacats en la matèria, a causa de l'abundància de literatura, podem esmentar els següents: Alonso García, Belén, «El derecho a la Seguridad Social y a los servicios sociales del extranjero. A propósito del artículo 14 de la LO 4/2000, de 11 de enero», *Revista Española de Derecho del Trabajo*, núm. 110, 2002, p. 195-208; Álvarez Cortés, J. C., *La Seguridad Social de los trabajadores migrantes en el ámbito comunitario*, Madrid: Tecnos, 2001; Biurrin Abad, F.; Meléndez Morillo, L. i Pérez Campos, A., *Cuestiones laborales de Derecho social comunitario*, Cizur Menor: Aranzadi, 2002; Charro Baena, Pilar, *Las autorizaciones para trabajos de extranjeros*, Cizur Menor: Aranzadi, 2000; D. A., *Derechos y libertades de los extranjeros en España*.

6.10. Els menors estrangers no acompanyats

El difícil tractament jurídic dels menors estrangers no acompanyats ha estat envoltat, en ocasions, de certa polèmica, a causa de les dificultats per configurar un règim específic que respecti les garanties que imposa la seva condició de menors d'edat, i que es tradueixen, fonamentalment, en la necessitat de fer prevaler l'interès superior del menor per sobre de qualsevol altre. En relació a la literatura jurídica sobre els menors estrangers no acompanyats, els estudis publicats sovint incorporen una anàlisi sociològica del fenomen, amb tota la seva cruesa, fet que contribueix a identificar adequadament els principals problemes del règim legal (garanties i procediment de decisió entre el reagrupament familiar del menor o la seva regularització, accés a formació o inserció laboral).

Entre els treballs publicats en la matèria, cal destacar l'estudi editat per Eliseo Aja i David Moya (*Els menors immigrants en desemparament a Catalunya*. Col. Estudis, núm. 9, Barcelona: Fundació Carles Pi Sunyer, 2003) i el monogràfic coordinat per Isabel Lázaro i Irene Culebras (*Nuevos retos que plantean los*

XII Congreso Nacional de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social, Santander: Gobierno de Cantabria, 2003; García de Cortázar y Nebreda, C., «La situación de los extranjeros ante el sistema de protección social español», *Foro de Seguridad Social*, núm. 2, 2000; Hierro Hierro, Francisco, «La eficacia del contrato de trabajo celebrado por trabajador extranjero no comunitario sin permiso de trabajo a través de la jurisprudencia», *Revista Española de Derecho del Trabajo*, núm. 116, 2003, p. 299-326; Izquierdo Escribano, Antonio, *Inmigración: mercado de trabajo y protección social en España*, Madrid: CES, 2003; Molina Navarrete, C. i Esteban de la Rosa, G., «Nuevo régimen jurídico de extranjería e inmigración en España: análisis y valoración de la reforma», *Revista de Trabajo y Seguridad Social*, núm. 219, 2001, p. 3-84; Moya Escudero, Mercedes i Rueda Valvidia, Ricardo, *Régimen jurídico de los trabajadores extranjeros en España*, Madrid: La Ley, 2003; Polo Sánchez, M. C., *Derechos fundamentales y libertades públicas de los trabajadores extranjeros en España*, Madrid: Consejo Económico y Social, 1994; Ramos Quintana, M. I., *El trabajo de los extranjeros en España*, Madrid: Tecnos, 1989; Rodríguez Piñero, M., «Principio de igualdad y estatuto del trabajador inmigrante», *Relaciones Laborales*, núm. 8, 2001, p. 91-106; Rojo Torrecilla, Eduardo (coord.), *Inmigración y mercado de trabajo en la era de la globalización. Estudio de la normativa internacional, comunitaria y española*, Valladolid: Lex Nova, 2006; Salinas Molina, Fernando (coord.), *Derecho internacional privado. Trabajadores extranjeros. Aspectos sindicales, laborales y de Seguridad Social*, Cuadernos de Derecho Judicial, núm. 9, Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2001; Sánchez-Urán Azaña, Yolanda, «Derecho a la protección social como factor de integración del inmigrante. La dialéctica universalidad/ciudadanía», *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, núm. 63, 2006, p. 249-296; Serrano Argüeso, Mariola, «Los derechos laborales en la nueva Ley de extranjería. Un estudio comparado de las Leyes Orgánicas 7/1985, 4/2000 y 8/2000 a la luz del nuevo Reglamento sobre extranjería», *Revista Española de Derecho del Trabajo*, núm. 111, 2002, p. 377-403; Serrano Argüeso, Mariola, «Los derechos laborales en la nueva Ley de extranjería», *Revista Española de Derecho del Trabajo*, núm. 111, 2002, p. 377-403.

menores extranjeros al derecho: IV Jornadas sobre Derechos de los Menores, 20 y 21 de octubre de 2005, Madrid: Universidad Pontificia de Comillas, 2006).³¹

7. Llocs web sobre estrangeria i immigració

Al costat de les publicacions tradicionals en paper, val la pena esmentar un conjunt de llocs web que contenen interessant documentació en matèria d'estrangeria i immigració. El web de la Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració, del Ministeri de Treball i Immigració, ofereix informació estadística actualitzada, així com una compilació de la normativa aplicable i un recull de jurisprudència.³² A escala autonòmica, el web de la Secretaria per a la Immigració conté informació detallada sobre els diversos plans i pactes vigents en la matèria a Catalunya, així com sobre el procés participatiu que es va obrir per a l'elaboració de la futura llei d'acollida de les persones immigrades i retornades a Catalunya.³³ Cal destacar també, pel seu dinamisme, el web www.migracat.cat, un espai virtual impulsat per la Fundació Jaume Bofill amb abundant informació; i la tasca del grup d'estrangeria i immigració del Real e Ilustre Colegio de Abogados de Zaragoza, amb un web molt actiu, que publica mensualment una revista electrònica sobre la matèria.³⁴ Per últim, el web del Programa Migracions del Centre d'Estudis Internacionals de Barcelona (CIDOB) conté interessant documentació estrangera i accés lliure a la versió electrònica de moltes de les seves publicacions.³⁵

---

31. Destaquen, igualment: Aja Fernández, Eliseo, *Els menors immigrants del carrer a Barcelona*, Barcelona: Observatori de la Infància i la Família, 2002; Fábrega Ruiz, Cristóbal Francisco, *Protección jurídica del menor inmigrante*, Madrid: Colex, 2001; Moya Malapeira, David, «La intervención sobre los menores inmigrantes desamparados en Cataluña. Reflexiones desde la Constitución», *Migraciones*, núm. 12, 2002, p. 103-139.

32. <http://extranjeros.mtin.es/es/index.html>

33. <http://www.gencat.cat/benestar/societat/convivencia/immigracio/index.htm>

34. <http://www.intermigra.info/extranjeria>

35. <http://www.cidob.org/es/programas/migraciones>

RESUM**Revista catalana de dret públic**, 40, ISSN 1885-5709, 2010

Font de la classificació: Classificació Decimal Universal (CDU)

Font dels descriptors: paraules clau facilitades pels autors

314.7(01)

Ignasi Manrubia Costa, professor ajudant de dret administratiu de la Universitat Pompeu Fabra

ca Bibliografia sobre estrangeria i immigració

p. 223-243

La bibliografia jurídica sobre estrangeria i immigració al nostre país ha viscut un enorme salt quantitatiu i qualitatiu des de finals dels anys noranta, coincidint amb l'arribada de forts contingents de ciutadans estrangers, principalment per raons laborals. La profunda redefinició del règim jurídic d'estrangeria i immigració que es va iniciar amb l'aprovació de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre

drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, així com la problemàtica jurídica sorgida arran de la seva aplicació pràctica, han generat un interessant debat doctrinal sobre la matèria que ha tingut reflex en un extraordinari ventall de publicacions. En aquest article s'ofereix una panoràmica general del debat actual sobre la matèria i se'n ressenyen les publicacions més significatives.

Paraules clau: estrangeria, immigració, bibliografia.

RESUMEN

Revista catalana de dret públic, 40, ISSN 1885-5709, 2010

Fuente de la clasificación: Clasificación Decimal Universal (CDU)

Fuente de los descriptores: palabras clave facilitadas por los autores

---

314.7(01)

Ignasi Manrubia Costa, profesor ayudante de derecho administrativo de la Universidad Pompeu Fabra

ca Bibliografia sobre estrangeria i immigració

es Bibliografía sobre extranjería e inmigración

p. 223-243

La bibliografía jurídica sobre extranjería e inmigración en nuestro país ha vivido un enorme salto cuantitativo y cualitativo desde finales de los años noventa, coincidiendo con la llegada de fuertes contingentes de ciudadanos extranjeros, principalmente por motivos laborales. La profunda redefinición del régimen jurídico de extranjería e inmigración que se inició con la aprobación de la Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre dere-

chos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, así como la problemática jurídica surgida a raíz de su aplicación práctica, han generado un interesante debate doctrinal sobre la materia, que ha tenido su reflejo en un extraordinario abanico de publicaciones. En este artículo se ofrece una panorámica general del debate actual sobre la materia y se reseñan las publicaciones más significativas.

Palabras clave: extranjería, inmigración, bibliografía.

ABSTRACT**Revista catalana de dret públic**, 40, ISSN 1885-5709, 2010

Classification source: Universal Decimal Classification (UDC)

Key words source: Key words are given by the authors

314.7(01)

Ignasi Manrubia Costa, assistant professor of Administrative Law at the Pompeu Fabra University

ca Bibliografia sobre estrangeria i immigració

en The Literature on Foreign Status and Immigration

p. 223-243

The literature on foreign status and immigration law in our country has seen an enormous quantitative and qualitative leap since the end of the 90s, coinciding with the arrival of major waves of foreign immigration, mainly for work-related reasons. The profound reworking of the definition of the legal system governing foreign status and immigration that began with the passage of Implementing Act 4/2000 (January 11), on

the Rights and Freedoms of Foreigners in Spain and their Social Integration, along with the series of legal issues that arose from its practical application, has generated an interesting doctrinal debate in the area that has been reflected in an extraordinary range of publications. This article offers a general overview of the current state of debate on the subject and reviews the most significant publications in the field.

Key words: foreign status; immigration; literature.

